

ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

МРНТИ 11.25.41

Ж. Берістен ¹, Р. Базарбаева ¹ К. Ерназаров ¹,
¹ Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер
академиясы
(Алматы, Қазақстан)

ҰСТАЛЫҚ ӨНЕР - ӨНЕРДІҢ БАСТАПҚЫ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала ұсталық өнердің көркем ойлау ерекшелігін талдауға арналған. Ұсталық өнер - Қазақстан көркемөнер дамуы тарихының ең аз зерттелген тұсы. Оны түсінудің ерекшелігі мен қиындығы осы тарихи мәдени қабаттардың өзгеше бастаулары ретінде, ұлттық мәдени мұраның ежелгі қазынасын дұрыс тануда. Бұдан біз халық шығармашылығының қандай түрі болса да шеберлермен жинақталған көркем тәжірибенің халық өмірімен тығыз байланысында көреміз. Мақалада ұсталық өнердің ерекшелігі мен көпқабаттылығын тануға сәйкес ойлау жүйесін айқындауға қадам жасалады. Әлемде металлургия алғаш Еуразия даласында дамығанының ескерсек ұсталық өнердің тарихының тым терең екендігімен анықталады. Көне замандағы көшпелі халықтар қару-жарақтарының жасалу, көремделу деңгейі өте жоғары болды. Зерттеулер Ежелгі көшпелі халықтарда қару-жарақ жасау ісінің белгілі бір деңгейде дамыған жеке дәстүрі болғанын көрсетеді. Сондықтан, «Ұсталық өнер» – Қазақстан өнерінің тарихи-мәдени кезеңдерін қамтушы қолданбалы өнер түрі, айрықша өнердің алғашқы феномені ретінде оны зерттеудің ерекше тәсілін табуы талап етеді.

Түйін сөздер: Ұста, ұстаханашылық,, ұлттық өнер, тарих, металлургия, Еуразия, қолөнер, зергер.

Кіріспе

Ұсталық өнер өнертанымдық жағынан алғанда Қазақстан көркемөнер дамуы тарихының ең аз зерттелген тұсы. Оны түсінудің ерекшелігі мен қиындығы осы тарихи мәдени қабаттардың өзгеше бастаулары болып, ұлттық мәдени мұраның ежелгі қазынасын

құрайды. Бейнелеу өнерінің ең пайдалы түрі, ерекше феномені. Сондай ақ Қазақстан адамдарының көркем ойлау белсенділігінің ерекше көріністері бола тұра, олар байырғы дүниетанымдық және көркемдік мақсаттардың ерекшелігін талдау үшін негіз болып табылады. Әлемде металлургия алғаш Еуразия даласында

дамығанынын ескерсек ұсталық өнердің тарихының тым терең екенін ескеруге болады [1].

Шын мәнінде қол өнер түрлерінің әрқайсысының талай ғасырлық тарихы бар. Бұдан біз халық творчествосының қандай түрі болса да, халық өмірімен, сол халықтың қоғамдық тарихымен, күн көрісімен, кәсібімен байланысты екенін көреміз. Қазақ халқыны өзінің күн көріс тіршілігіне қажетті үй-жай салуды, киім-кешек тігуді, азық-түлік өндіруді өзінің тұрмыстық кәсібі етіп, оларды күнбе – күнгі тіршілік барысында орынды пайдаланса, әсем бұйымдар жасап, өмірде сән-салтанат та құра білді.

Халықтың қолөнеріне әдет-ғұрып жабдықтарымен қатар, аң аулауға, мал өсіруге және егіншілікке қажетті құрал-жабдықтар да кіреді. Киіз үйдің сүйегі, ағаш керует, кебеже, сандық жасап, кілем, сырмақ, алаша, ши, түрлі бау-басқұрлар тоқып, арқан, жіп есіп, көннен және илеулі теріден қайыс, таспа іліп, өрім өріп қолдан әр алуан ыдыс-аяқ, адалбақан, асадал, бесік, және т.б. көптеген заттарды халық шеберлері, өнерпаздар, өз қолдарымен жасап, түрлі нақыштарымен әшекейлейтін болды. Бұның бәрі ұсталық өнердің тікелей жемісі [2].

Қазақ халқының қол өнері деп халық тұрмысында жиі қолданылатын бастыру, қалыптау, құрастыру, қашау, өру, тігу, тоқу, бейнелеу, түрлендіру сияқты шығармашылық өнер жиынтығын айтады. Халықтық қол өнері бұйымдарының бір тобы үй-іші мүлік жабдықтары болса, екінші тобы- қару-жарақ жабдықтары, ағаш ию, сүйек ою, мүйіз балқыту, мәтінді өңдеп, өрнектеу сияқты ауыр кәсіппен де шұғылданады. Сондықтан қол өнерінің алғашқы түрімен әйелдер айналысса, кәсіптің екінші түрі – еркектерге тән іс. Тастан, балшықтан, сүйек пен мүйізден, металл мен ағаштан бұйымдар жасап,

оны әсемдеуді еркектер атқарады. Яғни ұсталар. Ал, кесте тігу, өрмек тоқу, ши орау, киіз бастыру, сырмақ сыру, оюлау (түрлендіру), шілтер шалу, тері киім тігу сияқты жұмыстарды, негізінен әйелдер жасайды.

Қол өнері бұйымдарының ішінде ерекше көркем, сәнділікпен байланысты өнердің түрі – зергерлік өнер. Ондай бұйымдарды жасаумен шұғылданатын адамды «ұста», «дархан», «шебер» деп атады [3,14]. Қазақ халқы әлімсақтан бері ұсталық өнерді аса жоғары бағалап, темір соғушы ұстаны "дархан" деген асыл атаумен атаған немесе қара бақсы дейді (1-сурет).

1 сурет. «Дархан» немесе ұста шеберханасында аспаптарымен жұмыс үстінде.

Сонау Тәңірі дініне байланысты ырым-салттары осы уақытқа дейін сақталып, мұсылман дінімен де байланыса бізге жеткендерін атауға болады. Олар:

Ұсталық өнерде дәретсіз көрік жақпау;

Төсті, саймандарды майлау;

Сүт, ақ шашу;

Алдыраспан, аршамен аластау;

Ұста дүкенінде былапыт сөз айтпау;

Ұстахананы таза ұстау;

Тіл-көзден, бәле-жаладан қорғайтын тұмар, жауырын, егіздің баы, адыраспан, арша, кәрі жілік ілу дәстүрі;

Жұмысты бастар алдында: "Менің қолым емес, Дәуіт пайғамбарымның қолы", - деп сиынып алу;

Ұста дүкеніне кірген адамның төске

маңдайын тигізіп, тәуеп етуі;

Ұстаның қолы жеңілденсін деп қол ақы беру дәстүрі;

Ауырған балаларды көріктің үстінен аттату. Отпен аластау;

Қызып тұрған темірге су бүркіп, ұшықтау;

Шошыған баланы емдерде суға қорғасын құйып, неден шошығанын табу [4].

Осы сынды жол-жоралғы, ырымдар көп-ақ және бұлардың көпшілігі, негізі тәңірі дінімен тікелей байланысты екенін аңғарамыз. Ұстаның танылмағы көрігінен дегендей. Ұста дүкенінің иесі болуы, ұстаның мұрагерлік жолын ұстамағаны үшін ұрпағын қысып, ауыртуы сияқты танымдар әлі де халық арасында сақталған.

Әдістер

Ұсталық өнердің тарихына тоқталсақ, қазіргі Қазақстан аумағын және оған шекаралас аймақтарды әр кезеңдерде мекен еткен көшпелі халықтардың дәстүрлі бір қомақты бөлігі болған жауынгерлік қару-жарағының даму тарихы бірнеше мыңжылдықты қамтиды. Әр дәуірдегі көшпелі халықтардың әскери ісіне арналған археологиялық және қарутану бағытындағы зертеулерде олардың дәстүрлі қару-жарағының түрлері мен типтері талданып, жасалу әдістері қарастырылып жеткілікті зерттеліп келеді деуге болады. Бірақ осы уақытқа дейін көшпелі халықтардың қару-жарақ жасау ісі жеке өнер түрі ретінде ешқашан қарастырылған емес және оларда қоладанылған қару-жарақ жасау өнерінің техникалары мен технологиялары, бұл өнердегі ғасырлар бойы сақталып келе жатқан дәстүр жалғастығы жеке зерттеу нысаны да болған жоқ. Бұл күнде жинақталған заттық ескерткіштер, түрлі дерек көздерінің

мәліметтері, археолог, қару зерттеуші және өнер зерттеуші ғалымдардың осы бағыттағы зерттеулерінің нәтижелері бұл мәселелерді бүгінде күн тәртібіне қоюға толық негіз береді деп ойлаймыз. Сонымен бірге жауынгерлік қару-жарақ жасау ісін өнер тарихы тұрғысынан қарастыру оны әр замандағы көшпелі халықтардың өнері жүйесінің құрамына кіргізіп, материалдық мәдениеттің бұл ерекше бөлігінің идеологиялық қызметін, жалпы мәдениеттік маңызын ашуға мүмкіндік берер еді. Сондықтан мақалада зерттеу нысанасы ретінде Қазақстан мен оған шекаралас аймақтарды мекен еткен байырғы көшпелі халықтардың әр кезеңдегі қару-жарағын соғыс құралы тұрғысынан емес, өнер тұрғысынан, қару-жарақ жасауда қолданылатын технологиялар, материалдар мен шикізаттар және көркемдеу тәсілдері тұрғысынан қарастырудың мәні зор.

Нәтижелер

Көшпелі қоғамда әскери істің өмірлік маңызының көтерілуі қару-жарақ жасау ісін де өмірде ерекше мәні бар өнерге айналдырды. Әрине, қару-жарақ жасау өнері сол замандағы қол өнердің бір саласы болды. Бірақ оның маңызды саласы ұсталық өнер дәрежесіне көтерілді деуге болады. Бірақ мәдениеті синкретті болған байырғы көшпелі халықтарда бұл кезеңде тек қару-жарақ жасаумен айналысатын жеке кәсіп түрі болды ма деген заңды сұрақ тууы мүмкін.

Көне замандағы көшпелі халықтар қару-жарақтарының жасалу, көркемделу деңгейінің өте жоғары болуы, қарулардың тұрақты, әмбебап пішіндерінің қалыптасуы және олардың Еуразия даласының батысы мен шығысында бірдей қолданыста болуы байырғы көшпелі халықтарда қару-жарақ жасау ісінің белгілі бір деңгейде дамыған жеке дәстүрі болғанын көрсетеді.

Сонымен бірге көшпелілердің қару-жарақтың заттық ерекшелігін, оның атқаратын қызметін, қолдану ерекшелігін жақсы білетін, сондықтан сол қажеттілікке сай жақсы соғыс құралдарын жасауға кәсіптенген шеберлер болғанын айғақтайды (2-сурет.).

2-сурет. Қазақ шеберлері жасаған негізгі бес қарудың түрлері.

Сол кездегі қоғамдық еңбек бөлісу құбылысының талаптары да, жетілген және жоғары деңгейде жасалған соғыс құралдарына деген сұраныс та, өнердің даму заңдылығы да қолөнер шеберлерінің ішінен кейбіреулерін қару-жарақ жасаумен тұрақты айналысуға мамандануын қажет етті. Тек бір бағытта мамандану арқылы ғана әр істе биік деңгейге жету мүмкін болатыны, тек кәсіби мамандану арқылы дәстүр жалғасып, өнер ілгері дами алатыны белгілі. Әрине, қару-жарақ жасау өнері көне заманның қолданбалы өнерінің бір саласы болғандықтан, бұл өнер түрінде көшпелілердің жалпы қол өнеріне ортақ технологиялар мен әдіс-тәсілдер, материалдар қолданылғаны түсінікті. Бірақ орындалатын заттардың ерекшелігіне байланысты оларды қолдануда, оның күнделікті тәжірибесінде өзіндік айырмашылықтары болды.

Талқылау

Түрік қағанаты өз кезінде әлемге әйгілі айбынды мемлекет алғаны мәлім. Түрік қағанатының бірігіп, нығаюына ұсталық

өнер арқылы түрік қағанаты мұздай қаруланып, үлкен күшке, кездегі ең таңдаулы қару-жараққа ие болды. Сондай-ақ, түркі әлемінің адамзат мәдениетіне, әлемдік өркениетке қосқан үлесі де ұсталық өнердің маңызы өте зор. Көнеден жеткен жәдігерлік - Есік қорғанынан табылған "Алтын адам" сол кездегі ұста, зергерлер өнерінің қаншалықты биікте болғанын дәлелдейтін қайталанбас туынды [5].

Берілі байрақты көк түріктің бір бұтағы - қазақ халқы қалыптасқаннан бері бізде де темір ұсталық өнер аса жоғары бағаланды. Орасан кең байтақ өлкені қолда ұстап тұру, ие болу үшін ұсталық өнердің маңызы зор, әсіресе, қару-жарақ шеберлер биік беделге ие еді. Оның үстіне, қазақ ұсталары темірдің, болаттың құпияларын да өте жетік білгені. Ал, атақты әр ұстаның тек өзіне тән құпиялары, қайталанбас әдіс-тәсілдері болған. Темір, құрыш, шойын, қара табан, қарала жүз секілді темір түрлері қазақ ұсталары еңбегінің, ұзақ жылдар бойғы жүргізілген ізденістерінің нәтижесінде пайда болған.

Қазақ ұсталары соққан қарулар сан түрлі. Бір ғана қылыш түрлерінің өзінде қаншама ұғым жатыр: қайқы, нар кескен, жүзген, алдаспан, т.б. Сауыттың түрлері де мол еді: кіреуке, тоғай көз сауыт, көбе, шарайналы сауыт, т.б. Осыған қарамастан, бізде қазір аталарымыз бес қару немесе сойылдармен-ақ осыншама даланы ұстап тұрған деген қате ұғым қалыптасып отыр. Анталаған жаудың ортасында тұрған көшпелі елдің қару-жарақ түрлері де ықшам-ыңғайлы, жеңіл әрі мықты болғанын ұмыта береміз. Далалықтар дүниеге әкелеген қарудың озық үлгісі - жақ мылтықтың тек кейінгі ғасырларда ғана Еуропада арбалет атауымен кең тарағанын да ескере бермейміз. Әр жауынгер ат үстінде өз қаруын ойнатып, қолдану әдісін жетік меңгергеніне - ат

үстінен найзамен шаншу, екі қолға ұстаған екі қылышты ойнату, шегініп бара жатып, жауға садақпен жебені артқа бұрылып жаудыру, жаралыларды жау қолына қалдырмай, ат үстінен іліп әкету, шалма лақтыру сияқты соғыс өнерінің өте қиын әрі күрделі әдіс-тәсілдері дәлел. Осы арқылы көшпелілер Еуропада "Кентавр" деген ұғым қалыптастырған, аттары аңызға айналған.

Түрлі дерек көздері, археологиялық материалдар сақ тайпаларындағы әскери істің деңгейі, жауынгерлік өнері биік дәрежеде болғанын дәлелдейді [2]. Олардың жауынгерлік қару-жарақ жеке кешеніне шабуыл құралдары – жақ пен оқ, қанжар, қысқа семсер акинақ, ұзын семсер, найза, қосжүзді жауынгерлік балта, шақан және қорғаныс жарағы - дулыға, көбе сауыт, аяқты қорғайтын жабдықтар кірген. Сақ тайпаларының қолөнершілері бұл шабуыл құралдары мен қорғаныс жарақтарының бірнеше түрлері мен үлгілерін жасаған. Сақтардың қару-жарақ жасауға қолданған материалдары өздерінің мал шаруашылығынан алынатын өнімдер және өздері мекен еткен аумақтарда өндіретін шикізаттар мен табиғи материалдар: қара және түсті металдар (алтын, темір, мыс, жез, қола, қорғасын, мырыш), асыл тастар, ағаш, сүйек, мүйіз, тері, тарамыс болатын. Бұл

материалдар, физикалық қасиеттері өңделу технологиясына сәйкес қару-жарақтың түрлі функционалдық, конструктивтік бөліктері мен элементтерін жасауға пайдаланылды. Қазақстан аумағында табылған көне металлургия орындары, түсті және қара металдар кеніштері бұл кезеңде металлургияның жақсы дамығанын дәлелдейді.

Қару-жарақты жасау әдетте тұтас бір технологиялық цикл ретінде - қару-жарақ түрлерін дайындау, дайын болған қаруды өңдеу, оларды бүлінуден, зақымданудан сақтау үшін түрлі әдістермен беріктеу, қару-жарақтың түрлі қызметіне сәйкес өрлеу және көркемдеу сияқты - бірнеше технологиялық процесстерді қамтиды. Кейін ортағасырлық Шығыста қару өндірісінде қалыптасқандай, осы жекелеген технологиялардың әртүріне маманданған шеберлер бұл кезеңде, әрине, болған жоқ. (3-сурет.). Оның бәрін бір ұста басынан аяғына дейін өзі жасады.

Көне шеберлер қару әртүрінде, пайдаланатын материалдар мен заттың конструкциясына байланысты, нақтылы технологиялық және керкемдік әдіс тәсілдерді қолданды. Қаруды көркемдеуге арналған мұндай әшекейлер алтыннан құю, калыпша және баспа әдістерімен жасады. Көне шеберлер әдісін әдетте біркелкі ұқсас қалыптау әшекейлерді

3-сурет. Орта ғасырдағы түрік жауынгерлері. Қару жарақтары мен сауытты киімдері бейнеленген.

жасау үшін колданды. Мысалы, алтын әшекей жасау үшін ұсталар алдымен соғу әдісі арқылы жұқа алтын қаңылтыр дайындаған. Ол үшін соғу әдісі арқылы үстіне бірнеше жіңішке алтын таспаларды тастың үстіне қабаттап салып тағы соғып жұқартқан. Металл өзінің пластикалық қасиетін жоғалтпас үшін арасында оны отқа қыздырып отырған. Бұндай алтын қаңылтырдың қалыңдығы 0.05-0,18 мм дейін жеткен. Одан рельефті әшекейді бедерлеп шығару үшін арнайы бедерлі қатты пішіндер (қола, мыс) қолданылды. Жұқа алтын қаңылтыр бедерлі қалыптың бетіне қойылып, үстінен қорғасын пластина салып ұрғылап отыруы арқылы, жұмсақ қорғасынның қалыптың ішіне батып кіру нәтижесінде әшекей қалыптағы бедерінің пішінін қабылдады. Қалыптан алынған соң әшекейдің беті арнаулы сүйек немесе металл құралдармен өңделіп, өрнектелді. Осылайша бірнеше әшекейлер дайындалды. Кейде мұндай әшекейлер балшық, мыс пішіндерде алтыннан құю тәсілімен де жасалады.

Дайындалып, өңделген қару-жарақ заттары қолданылуына, қызметіне, кімге арналғанына қарай түрліше әшекейленеді. Көркемдік, стильдік тұрғыдан алғанда қару-жарақтар сақтар қолөнерінің басты компоненті болған скифтік-сібірлік аңдар стилинде көркемделді. Бұл стиль б.з. дейінгі VIII-VI ғасырларда қалыптасып Сібір, Қазақстан, Орта Азия және Еуропаның оңтүстігіндегі тайпарда кең тараған болатын. Бұл стильдің көркемдік нысаны аңдар мен жануарлардың тотемдік бейнелері, мифологиялық сюжеттер болды. Қару-жарақта қолданылатын түрлі әшекей бейнелер бірнеше маңызды функцияларды атқарды. Адамзат қоғамында өнердің пайда болуы магиямен тікелей баланысты болғандықтан, жалпы алғанда қандай да болсын бір затқа

бейне, ою-өрнек салу оны магиялаудың, магиялық ғұрыптың бір элементі болатын. Сондықтан сақтардың қаруында салынған хайуанаттар мен жануарлардың тотемдік сипаттағы бейнелері осы магиялық функцияны атқарды. Хайуанат бейнелерінен басқа қару-жарақтарға қорғау магиясына жататын әртүрлі ою-өрнектер мен ырымдық белгілер де салынатын болған. Бұл бейне белгілер қарудың күшін арттырып, жауға әсер етіп, жауынгерді қорғайды деп түсінілді. Қару-жарақтағы әшекей бейнелердің тағы бір басты функциясы онын символдық белгілік, табиғатына байланысты. Қару-жарақтағы ою-өрнек жауынгердің әлеуметтік мәртебесінің айыру белгісі этноайыру белгі ретінде қолданылған. Жауынгердің мәртебесі жоғары болған сайын оның қаруының әшекейі де аса күрделі және көркем болды. Сақ тайпаларының көсемдерінің обаларынан табылған қару-жарақ заттарының әшекейленуінде алтынның көп мөлшерде қолданылуы - жерленген адамның әлеуметтік мәртебесінің жоғары болғандығының белгісі. Қазақ садақшылық өнерін зерттеп, әлемге ағылшын тілінде жариялап жүрген Д.Байдаралин тәрізді авторлар өз зерттеулерінде «Сол уақыттан бері қазақ даласында бірталай ат садақшы көшпенділер толқындары: сақа-скифтер, хундар, көне түркілер, қыпшақтар, монғолдар, және ақырында жонғарлармен соғысатын қазақ тайпалары жүріп өтті... әлемдегі заманауи ат садақшыларына, қазақ садағының шығу тарихына, екі негізгі садақ түрлеріне, құрылымы мен ат садақтарының қолдану әдістеріне» мән берген [5, 42-52 бб.].

Әрине, өнер туындысы болғандықтан, қаруға салынатын ою-өрнектің, көркем бейнелердің эстетикалық, көркемдік функциясы да ескеріліп отырды. Қару-

жарақтың бетіне салынатын өрнек бейнелердің көлемі, оның композициясы күрделілігі, стильдік ерекшелігі көркемдік заңдылығы бойынша әр заттың пішініне, көлеміне, қандай материалдың бетіне салынатынына, қандай құрал сайманмен орындалатынына сәйкестендіріп жасалды. Қанжар, семсерлердің саптарына, балдақтарына, қындарына салынған аңдар мен жануарлар бейнелерін сақ шеберлері сол қару элементінің пішініне керемет шеберлікпен сәйкестендіріп, қиыстыра білуі - олардың композициялық дарынының айғағы [6, 208 б.].

Алайда, революциядан кейін, жиырмасыншы жылдардың соңында ұсталар, әсіресе қару соғатын, мылтық жасайтын шеберлер қуғынға түсіп, халқымыз ғасырлар бойы дамытқан өнер ұмытыла бастады. Аттары аңызға айналған атақты ұсталардың ізбасарлары таға соғудан, трактор, соқа бөлшектерін жасаудан аспай қалып, атадан балаға жалғасып келе жатқан дәстүр, ғасырлар бойы жинақталған бай іс-тәжірибе жалғастығы үзілді.

Қорытынды

Ұсталық өнерді өзге өнер түрлерінен бөліп, жеке-дара қарауға әсте болмайды. Кетеуі кеткен қазіргі кезеңде де ата-бабамыздың қасиетті жолын қуған, темірден түйін түйген ұсталар республика көлемінде баршылық. "Мәдени мұра, ата-бабамыздан мирас ретінде жеткен дәстүрлі өнер - қазіргі заман мәдениеті үшін қайнар көз, кәусәр бұлақ" - деп мәдениеттанушы Болат Байжігітов айтқандай ұсталық өнерді кең насихаттауда Қалқаман Тілеуханов, Дәркембай Шоқпарұлы (4 сурет) сияқты шеберлер Кеңес заманында насихаттауды қолға алды [3, 36.].

Еліміз егемендік алғалы ағайынды Құлментегілердің істерін ерекше атап өтуіміз қажет. Олардың ең басты істері қару

4-сурет. Қазақтың белгілі ұста-шебері Дәркембай Шоқпарұлы.

5 сурет. Ағайынды Құлментегілер қазақ ұсталық өнерін жалғастырушы шеберлер.

– жарақ соғу ісін өте биік дәрежеге көтеруі болды (5,6,7-суреттер).

Алайда, мемлекет тарапынан қамқорлықтың болмауына, шеберхана жетімсіздігі, баспананың жоқтығына, арнаулы дүкендердің болмауына байланысты ұсталардың тұрмысы, хал-жағдайы қазір өте нашар. Делдалдардың әсерінен ұсталар соққан бұйымдар мүлдем су тегінге сатылуда. Ертелі-кеш бұл да шешімін табар деген ойдамыз. Дәл қазір тәуелсіз елімізде тез арада шешімін табуға тиісті, кезек күттірмес мәселе бар. Ол – қару-жарақ палатасын ашып, арғы-бергі тарихымызда жасалған қару-жарақ, ұсталық өнер туындыларын бір шаңырақ астында жинақтау, елдігіміздің белгісін таныту. Бұл барлық өркениетті елдерде бар ежелден қалыптасқан дәстүр.

6,7 сурет. Құлментегілердің қазақ батырлары киген қару-жарақ, сауыт, торғауыт, дулыға тәрізді киімдерімен жаңғыртып, шығармашылыққа айналдырған.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства в свете открытий памятников Евразии. – М.: Искусство, 1985. – 300 с.
- 2 Қазақ өнерінің тарихы // 3 томдық. – Алматы: Өнер, 2007. – Т. 1. – 352 б.
- 3 Байжігітов Б. Қазақтың қолөнер тарихы: Сәндік қолданбалы өнер және халықтық кәсіпшілік. Оқу құралы. – Алматы, 2012. – 265 б.
- 4 Жетенұлы М. Ұстаның танылмағы көрігінен. – Алматы: Парасат. – 1996.
- 5 Baidaralin D. Sadaqshiliq – the Art of Making and Shooting the Kazakh Horsebow // Central Asian Journal of Art Studies. –2017. – № 1. – P.42-52.
- 6 Берістен Ж. Алтын адам киімі // Жұлдыз. – 2007. – № 4. – В. 200-208.

Берістен Ж., Базарбаева Р., Ерназаров К.

Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова

ИСКУССТВО КОВКИ КАК ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН ИСКУССТВА

Аннотация

Статья посвящена анализу уникальных проявлений художественного мышления данного ремесла. Художественному аспекту искусстваковки, изучение ее истории и развития в Казахстане посвящено мало научных трудов. Очень интересна взаимосвязь разных видов народного творчества с жизнью и художественной практикой накопленного творческим опытом мастеров. В статье сделана попытка выявить особенности и многогранность понимания мышления искусстваковки за длительные периоды в историко-культурном развитии, создающие на базе древних сокровищ национальное культурное наследие. Учитывая древнюю историю развития металлургии Евразийских степей – искусствоковки уходят корнями в далекое прошлое. Судя по исследованиям, посвященным изучению военного искусства, древние кочевые народы достигали развития подготовки военных доспехов высокого уровня качества и сохранили отдельные традиции. С этой точки зрения, искусствоковки «Ұсталық

өнер» – имеет многогранный историко-культурный пласт, требующий отдельного подхода к изучению и составляющий особый первоначальный феномен.

Ключевые слова: мастер, кузнечество, национальное искусство, история, металлургия, евразия, ремесло, ювелир.

Zh.Beristen, R.Bazarbayeva, K. Yernazarov

T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts Almaty, Kazakhstan

THE BLACKSMITH ART AS THE ORIGINAL PHENOMENON OF ART

Abstract

The article is devoted to the analysis of unique manifestations of artistic thinking of this craft. The artistic aspect of the Art Blacksmith and its study of history and development in Kazakhstan are not devoted enough to researches. Very interesting interrelation of different types of folk art with life and artistic practice, accumulated by creative experience of masters. The article attempts to reveal the features and versatility of the understanding of the art of forging for long periods in the historical and cultural stage, creating ancient treasures of the national cultural heritage. Given the ancient history of the development of metallurgy of the Eurasian steppes - the art of blacksmith is rooted in the distant past. Judge on studies devoted to military affairs, Ancient nomadic peoples achieved the development of training military armor of a high level of quality and preserved the different traditions. From this point of view, the art of blacksmith “Ustalyk oner” has a multifaceted historical and cultural layer requiring a separate approach to study and as a special initial phenomenon.

Key words: master, blacksmith, national art, history, metallurgy, Eurasia, craft, jeweler.

Автор туралы мәлімет: Берістенов Жанарбек Танигазыұлы - профессор, философия ғыл.к., Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.

Базарбаева Раушан Еркеновна - профессор, «Сәндік тоқыма» кафедрасының меңгерушісі, Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.

Ерназаров К., Т.К. Жүргенов атын. КҰӨА 1-курс магистранты. Алматы, Қазақстан.

e-mail: beristen@mail.ru

Сведения об авторе: Беристенов Ж.Т., профессор, канд.филос.н, Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.

Базарбаева Раушан Еркеновна - профессор, зав. Каф. «Художественное ткачество», Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова. Алматы, Казахстан.

Ерназаров К., магистрант 1-курс. КАЗНАИ им.Т.Жургенова.

e-mail: beristen@mail.ru

Author’s data: Zhanarbek Beristenov – candidate of philosophical science, professor at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan.

Raushan Bazarbayeva – Head of “Art Weaving” Department, Professor at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan

K. Yernazarov – Master at T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts. Almaty, Kazakhstan

e-mail: beristen@mail.ru